

**Зоя Сирота,
Всеволод Сирота**

ТВОРЧИСТЬ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ, САМОПІЗНАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено сутність понять «творчість», «творча особистість», «творчий розвиток» у мистецькій освіті. Окреслено творчість як складне і комплексне явище.

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчий розвиток

Творчість є родовою властивістю людини і людства в цілому, однак у різні історичні епохи ця властивість реалізуються різною мірою. Дослідженням сутності творчості, умов її розвитку та інших аспектів займалися і займаються різні науки, в тому числі філософія, психологія та педагогіка [12].

У загальному філософському контексті творчість людини є продовженням, але на якісно новому рівні, творчості природи, тобто її складовою частиною. При цьому суспільство (і кожний її член) виступає як суб'єкт творчої діяльності. Завдяки своїй продуктивній праці й творчій думці людина здійснює подальшу перебудову природи, формує нове предметне середовище, в умовах якого розвивається людська цивілізація і сама природа.

У психологічному словнику творчість визначається, як діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних або духовних цінностей [8].

У педагогічному словнику творчість визначається як свідомо, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних, ніколи раніше не існуючих предметів, витворів з метою вдосконалення матеріального та духовного життя суспільства [6].

Сьогодні у науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно іншого, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця суб'єкта творчої діяльності) [12].

Визначенню поняття творчої особистості у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяли значну увагу Б.Г. Ананьєв, В.І. Андрєєв, Ю.К. Бабанський, С.М. Бондаренко, В.А. Кан-Калик, Я.О. Пономарьов, Н.Ф. Талізін, В.А. Цапков та інші.

Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язку простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники. Вона повинна володіти мужністю для того, щоб піти проти течії і зруйнувати те, чому вірять

сьогодні більшість [9].

Психологічний словник визначає, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї «...здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [8, 289].

Серед характерних особливостей творчої особистості виділяють: відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, працездатність.

Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, прагненням до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне.

Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою дослідники вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання [12].

Деякі дослідники не дають прямого визначення творчої особистості, а розглядають певні специфічні її риси (інтелектуальні, характерологічні, особливості мотиваційної сфери тощо) і визначають творчу особистість як таку, якій ці риси в тій чи іншій мірі притаманні.

Крім того, ряд дослідників (Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, В.Н. Козленко, Н.Ю. Посталюк та інші) поняття творчої особистості розглядають через поняття творчого стилю діяльності або творчої активності.

У роботах В.І. Андрєєва, на наш погляд, дається інтерактивний підхід до визначення творчої особистості у плані можливостей практичної педагогічної оцінки та самооцінки рівня її сформованості. Учений подає також одну з найкращих і найбільш універсальних класифікацій творчих особистостей.

Теоретик-логік характеризується здатністю до широкого узагальнення, класифікації та систематизації інформації. Люди цього типу чітко планують свою роботу, для них характерна висока обізнаність та інтуїція.

Теоретик-інтуїтивіст – це тип творчої особистості, для якої характерна здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, фантазії, творча уява. Творці цього типу – це великі винахідники, автори нових концепцій, шкіл і напрямів.

Практик – це тип творчої особистості, який завжди прагне до експериментальної перевірки своїх нових гіпотез.

Організатор володіє високим рівнем здібностей щодо організації колективу для розробки і виконання нових завдань. Під керівництвом таких людей створюються наукові школи і творчі групи.

Ініціатор – це тип творчої особистості, для якої характерні ініціатива і натхнення, особливо на початкових етапах розв'язання нових творчих завдань [1].

Швидкість досягнення певного рівня творчих результатів не є рівномірною і цілком залежить від індивідуальних психофізіологічних особливостей

конкретної особистості, умов творчої діяльності, соціального оточення.

Таким чином, сутність поняття «творча особистість» характеризується великим розмаїттям.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, її осмислення дозволяють нам запропонувати наступний підхід до визначення творчої особистості. Творча особистість – це креативна особистість, що має внутрішні передумови творчої активності, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють дослідженню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності [12].

Зв'язки творчості з психологічними якостями особистості встановив Я.О. Пономарьов, проаналізувавши структуру психологічного механізму творчості та визначивши творчість як «механізм розвитку», як «взаємодію, що веде до розвитку» і довівши, що в процесі творчості не тільки реалізуються творчі можливості індивідуальності, а й здійснюється їх розвиток [7].

Отже, «творчість – складне і водночас комплексне явище, зумовлене всім розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов», «вона є умовою становлення, самопізнання і розвитку особистості» [4, 12].

Розвиток є безперервним процесом, який не припиняється до кінця життя. Він є дуже складним інволюційним (згортання) та еволюційним (розгортання) поступовим рухом, у ході якого відбуваються як прогресивні так і регресивні, інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині, розвиток змінюється лише за напрямком, інтенсивністю, характером і якістю.

У педагогіці поняття «розвиток» нерідко вживається як синонім поняття «формування». Ми підтримуємо думку тих авторів, які розрізняють змістовне наповнення цих понять.

Оскільки, за переконанням С.О. Сисоєвої під розвитком особистості ми розуміємо зміни її внутрішніх задатків спричинені внутрішніми факторами – протиріччями, то формування – це подальший розвиток або становлення особистості, яке обумовлене зовнішніми факторами, які сприяють виникненню протиріч як рушійної сили розвитку [10].

Під зовнішніми факторами перш за все розуміється соціальне середовище, а це, за визначенням Г.С. Костюка, – предмети та явища природи, люди, їх відносини, речі, знаряддя діяльності, умовні засоби, духовні цінності. Середовищем розвитку дитини є ті зовнішні умови з якими вона вступає в активний зв'язок. Г.С. Костюк виділяє окремо мікросередовище – найближче оточення дитини, освітнє середовище – те, в якому відбувається її освіта, навчання і виховання [5].

Як відомо, система освіти від початкової до вищої школи має великі можливості для творчого розвитку особистості. Німецькі дослідники експериментально довели, що здібності до самостійного творчого мислення, творчої діяльності не є стороннім фактором процесу засвоєння знань, не

виникають самі по собі. Навпаки, формування творчих здібностей потребує особливої уваги, додаткових педагогічних впливів і напруги, що повинно враховуватися і на уроках у загальноосвітній школі, й в усіх сферах позашкільної діяльності, а також в системі середньої спеціальної і вищої освіти. Тому, на думку Л.С. Виготського, «найкращим стимулом дитячої творчості є така організація життя і середовища дітей, що створює потреби й можливості дитячої творчості» [2, 57].

Особистість формується з раннього дитинства, і тому питання розвитку дитячої творчості на початковому етапі навчання набувають особливо актуального значення. «Те, що було втрачене в дитинстві, дуже важко, майже неможливо наздогнати в більш зрілі роки», – писав В.О. Сухомлинський [11, 351]. Дитяча творчість має певну суб'єктивну цінність, вона необхідна, що найперше, дітям для їхнього розвитку.

Визначаючи сутність дитячої творчості, С.О. Сисоєва вважає, що дитяча творчість, самодіяльна, індивідуальна творчість «для себе» не має часто суспільної цінності, оскільки це суб'єктивно значуща творчість. Новизна в даному контексті полягає в самостійному підході до створення уже відомого та в індивідуальному відкритті. Це новизна у створенні процесуальних моментів, своєрідної комбінації старого. Тому можна говорити про новизну об'єктивну (для всього суспільства) і суб'єктивну (для окремої людини). «Ми вважаємо, зазначає С.О. Сисоєва, доцільним у педагогіці використовувати один термін «творча особистість учня», а в її мультифакторній моделі виділяти внутрішні передумови для творчості (тобто «креативне ядро» – природжене та надбане (додаткові мотиви, характерологічні особливості, творчі уміння та індивідуальні особливості психічних процесів), що формується і розвивається в процесі навчання та життєдіяльності» [10, 78].

Мультифакторна модель творчої особистості учня В.О. Сисоєвої відображає: внутрішні передумови до творчості; особистісні утворення, які необхідні для творчої діяльності і формуються ззовні; те, що творча особистість розвивається і формується у творчій діяльності і спілкуванні при забезпеченні відповідних умов.

Таким чином, діяльність вчителя у формуванні творчої особистості учня, повинна бути спрямована на забезпечення розвитку: внутрішніх передумов учня до творчості; додаткових творчих якостей його особистості, які сприяють успішній творчій діяльності та життєдіяльності людини.

У психолого-педагогічній літературі поруч з терміном «творча особистість» зустрічається визначення «креативна особистість», яка характеризується (за С.О. Сисоєвою) різними точками зору [10].

У психологічному словнику термін «креативність» означає «здібність швидко і нестандартно вирішувати інтелектуальні і навчальні задачі» [3, 178].

Деякі автори ототожнюють «творчу активність» з «креативністю». Існує думка про існування як зовнішніх, так і внутрішніх передумов для творчої активності.

Дослідники, що акцентують свою увагу на внутрішню передумову, розглядають творчу активність як таку, що може проявити себе в різних видах творчої діяльності.

З позицій нашого дослідження це може бути сценічна, хореографічна, образотворча діяльність та її зовнішня і внутрішня взаємодія, адже «чим більшою кількістю креативних рис характеризується людина, тим більше вона являє собою творчу особистість» [6, 29].

Якщо вчитель ставить за мету розвиток потенційних творчих можливостей дитини, формування її як творчої особистості, він повинен оволодіти тими формами, методами і засобами педагогічної діяльності, які забезпечують розвиток креативних рис особистості, а також тих особистісних якостей, які сприяють розвитку успішній творчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Общение и оптимизация совместной деятельности / Г. М. Андреева / [под ред. Г. М. Андреева, Я. Яноушека]. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 302 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк : кн. для учителя / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Давыдов В. В., Запорожец А. В. Психологический словарь / В. В. Давыдов, А. В. Запорожец. – М. : Педагогика, 1983. – 178 с.
4. Кичук Н. В. Формирование интереса к общественно-педагогической деятельности у студентов педагогических вузов : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – К., 1980. – 26 с.
5. Костюк Г. С. Избранные педагогические труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 301 с.
6. Педагогічний словник / [за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д.]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1980. – 303 с.
8. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтко]. – К. : Вища школа, 1982. – 389 с.
9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 423 с.
10. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя : навчальний посібник / С. О. Сисоєва. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.
11. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори : у 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–657.
12. Ткачова Н. П. Творча активність учителів музики загальноосвітніх шкіл / Н. П. Ткачова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2005. – № 4. – Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_4_2005/19.